

FOREDRAG UNGDOMMENS KRITIKERPRIS OG SAMTIDSLITTERATUREN

Av Gro Jørstad Nilsen

November 2013

Mitt navn er Gro Jørstad Nilsen, jeg er utdannet litteraturviter og har arbeidet som litteraturkritiker i Bergens Tidende siden jeg ble ferdig med studiene i 1999. Jeg er invitert hit for å snakke om «Ungdommens kritikerpris» (UKP), en pris som har eksistert siden 2005.

Prisen er en norsk variant av den franske prisen Goncourt des lycéens, som igjen er knyttet til den franske Goncourt-prisen, landets mest prestisjefylte litteraturpris som har eksistert siden 1903. I Goncourt-prisen nominerer en jury på ti forfattere tolv romaner, og kårer en vinner ut fra dem. To tusen lyceens leser de tolv bøkene på nominasjonslisten og kårer en vinner av Goncourt des lycéens.

I Norge er kritikerprisen den eldste og mest prestisjetunge. Første pris ble utdelt i 1950 og gikk for øvrig til Torborg Nedreaas for *Trylleglasset*. Derfor er Ungdommens kritikerpris etablert i samarbeid med Kritikerlaget som altså deler ut Kritikerprisen. Foreningen !les organiserer og gjennomfører UKP, og formålet er det samme som den franske prisen, nemlig å få ungdommen til å lese mer.

En forskjell mellom Frankrike og Norge er at bøker som nomineres til Kritikerprisen skjer i to omganger og at alle medlemmene i Kritikerlaget får være med. I første runde inviteres vi til å foreslå to bøker som bør få prisen, i runde to stemmer vi mellom de tre eller fire bøkene som fikk flest stemmer i runde en. Dette skjer på nyåret.

For at Ungdommens kritikerpris skal kunne gjennomføres må elevene få bøkene før jul, ellers blir tiden for knapp. Derfor har UKP en nominasjonskomité lik den franske prisen, hvor en gruppe på tre kritikere leser alt som kommer ut, og lager en liste over de åtte bøkene de mener

er årets beste. Dette arbeidet er ferdig i slutten av oktober, evt. begynnelsen av november.

Bøkene som er valgt til UKP er dermed valgt flere måneder før de voksne nominerer sine.

I Norge er det dermed ikke er gitt at ungdommen og kritikerne leser og stemmer på de samme bøkene slik som den franske Goncourtprisen, men ser man på de åtte årene prisen har eksistert, så er det som oftest slik at vinneren av kritikerprisen også har befunnet seg på ungdommens nominasjonsliste, den er altså lest av ungdommen også.

Det er tre ganger ungdommen ikke har lest vinnerbøkene.

Det gjelder Trude Marsteins bok «Gjøre godt» hun delte prisen med Kjartan Fløgstads Grand Manila i 2006. Tomas Espedal fikk kritikerprisen i 2009 for «Imot kunsten» og vinneren av kritikerprisen i 2010, Beate Grimrud var heller ikke nominert til UKP med romanen «En dåre fri».

Stort sett finner vi vinnerne av kritikerprisen på ungdommens nominasjonsliste. Men det har foreløpig aldri skjedd at ungdommen har kåret samme vinner som kritikerprisen.

Hvem sitter så i nominasjonskomiteen til ungdommens kritikerpris?

I motsetning til Academié Goncourt der medlemmene velges inn og blir sittende i årevis har kritikerlaget valgt å skifte nominasjonskomiteer hvert år. Kritikerlaget velger tre kritikere som altså plukker ut bøker til UKP. Komiteene representerer ofte geografisk spredning, kan nevne at årets komite består av Carina Beddari i Bergen, Martha Nordheim i Oslo og Eskil Skjeldal i Skien.

Jeg var medlem av den første nominasjonskomiteen i 2005, en pionerkomité som i tillegg besto av Margunn Vikingstad, kritiker i Morgenbladet, med lang fartstid i Dag og Tid, og Eirik Vassenden, professor i nordisk ved høyskolen i Bergen, redaktør av tidsskriftet Edda, tidligere kritiker i Morgenbladet og Vagant, og ellers kjent som forsker og formidler ulike publikasjoner.

Hvordan jobbet vi?

Vi leste omtrent alt som kom ut av romaner i 2005, og møttes ved jevne mellomrom for å diskutere hvilke bøker som var aktuelle for listen. Det viste seg temmelig fort at de fire - fem beste bøkene utmerket seg såpass tydelig i forhold til resten at det ble lite diskusjon, de tre siste var de mest kinkige. Inntrykket mitt etter å lest en hel årgang av norsk litteratur er at det blir utgitt mye middelmådig, da i betydning verken spesielt godt eller spesielt dårlig, et annet ord kan være likegyldig, eventuelt en ganske stor grå masse av bøker. Vi leste ikke alle bøkene fra perm til perm, men som regel ga vi alle femti siders sjanse, før vi bestemte oss for å forkaste dem.

Her er listen vi nominerte til UKP i 2005.

Nominerte til UKP 2005:

- Olaus Nilssen: *Få meg på, for faen*
- Tore Renberg: *Kompani Orheim*
- Marita Fossum: *Forestill deg*
- Roy Jacobsen: *Hoggerne*
- Nils-Øivind Haagensen: *Nils Øyvind Haagensen skriver*
- Steinar Opstad: *Samle øksene inn for kvelden*
- Thomas Espedal: *Brev – et forsøk*
- Thure Erik Lund: *Uranophilia*

Her er de tre bøkene som noen måneder senere ble nominert til kritikerprisen.

Nominerte til kritikerprisen 2005:

- ☞ Thure Erik Lund: *Uranophilia*
- ☞ Roy Jacobsen: *Hoggerne*
- ☞ Edvard Hoem: *Mors og fars historie*

Som man ser, så er ikke Edvard Hoem med på vår liste. Det skyldes at boken kom ut etter at vi hadde laget ferdig listen, sannsynligvis ville vi også hatt den på vår liste.

Det eneste kriteriet vi skulle ta hensyn til var kvalitet, altså ikke til målgruppe, og ikke noe kvotering. En stund så det stygt ut for kvinnerepresentasjonen, noe som først og fremst skyldes at det kom ut langt færre bøker av kvinnelige forfattere enn av menn. Jeg har ingen tall på det, men mitt inntrykk fra 2005 var at så lite som en av fire bøker, altså 25% var skrevet av kvinnelige forfattere. Om det stemmer eller ei, har jeg som sagt ingen nøyaktige tall på, men fra kulturrådets innkjøpsordning i 2011, ser man at av 159 innkjøpte titler er 56 av dem skrevet av kvinner. Altså en tredjedel er skrevet av kvinnelige forfattere. Vi fikk to som jeg på alle måter er stolte av å ha med, Olaug Nilssen og den mer ukjente men absolutt leserverdige Marita Fossum.

Hvordan foregår arbeidet i juryklassene?

Når bøkene er valgt ut begynner arbeidet i de enkelte juryklassene, antall varierer med hensyn til geografisk spredning og det er også et mål å ha med klasser fra studiespesialiserende og yrkesfag. Foreningen !les i samarbeid med kritikerlaget tilbyr klassene tre besøk av en profesjonell kritiker, kalt kritikerfadder som hjelper klassene til å komme i gang med arbeidet. De gangene det har vært juryklasser fra Hordaland har enten jeg, eller min kollega og anmelder av barne- og ungdomsbøker i BT, Guri Fjeldberg vært kritikerfaddere. Jeg har vært kritikerfadder i 2008, 2009 og nå sist i 2012.

Hva innebærer arbeidet som kritikerfadder?

Vår oppgave er å gi konkrete tips og råd når det gjelder gode måter å tilnærme seg bøkene på. Det innebærer å gjøre dem bevisst hvilke kriterier de kan bruke for å rise og rose de utvalgte bøkene. Juryarbeidet handler mye om å trene på muntlige ferdigheter. Når jeg er på besøk i klassene drøfter vi bøkene sammen. Muntlig argumentasjon er også viktig fordi klassene velger to representanter som skal legge frem de tre bøkene klassen har stemt fram i det som i

siste instans bestemmer prisvinneren, kalt storjuryen hvor alle klassene møtes. Oppgaven deres er å kjempe for klassens valg og å kjempe mot bøker de vet klassen ikke setter særlig pris på ved hjelp av ordets makt.

Å drive med kvalitetsvurdering og å avsi dommer over skjønnlitterære tekster er noe som synes å bryte med norskfagets fokus på tolkning og analyse. Jeg vil si at arbeidet med ungdommens kritikerpris er like relevant for å dekke kompetansemål innenfor sakprosafeltet, for eksempel er god og dårlig argumentasjon noe jeg legger vekt på når jeg møter klassen for første gang.

Argumentasjon og estetiske vurderinger.

Å kunne argumentere for sine synspunkter er spesielt viktig i forhold til det å felle estetiske dommer fordi det dreier seg om gode og dårlige tekster, og ikke «feil» og «rett» måte å skrive på. Det er viktig å understreke for elevene denne forskjellen i kriterier for domsavsigelse siden de gjennom årelang skolegang er vant med å bli vurdert ut fra de mer matematisk-inspirerte prinsippene om «rett» og «feil».

Estetiske vurderinger henger som kjent sammen med subjektive erfaringer og opplevelser. For å gjøre vurderingskriterier mest mulig relevant for unge folk prøver jeg å være så konkret som mulig. Det gjelder samtidig å få frem at det også finnes gode og dårlige måter argumentere på for sin subjektive erfaring av en bok eller film som de er mest fortrolige med.

For eksempel er det en dårlig måte å argumentere på å kun bruke følelsesmessige kriterier, det som kalles «subjektiv syensing.»: Når du har sett en film og en venn spør; var filmen bra?», og du svarer «Nei, filmen var kjedelig», så sier jeg at det er en dårlig måte å argumentere på fordi det er umulig å holde en samtale i gang med slik argumentasjon. Det går ikke i en klasse som skal drøfte åtte bøker. Å basere vurderingene kun på følelsesmessige subjektive kriterier lukker diskusjonen før den er i gang.

Dermed blir det lettere å forstå hva god argumentasjon er. Den hverdagslige måten å kvalitetsvurdere kunstverk på ved bruk av adjektiver, slik som «kjedelig, gøy, vanskelig, rotete, spennende» må få heftet på seg en «fordi». Dermed må man argumentere, og man kan diskutere kvalitet.

Hva slags kriterier kan man jobbe ut fra?

Det er det som sies etter «fordi», man trenger et vokabular til. Jeg skal kort presentere noen enkle kriterier som elever bruker som verktøy på alle tekstene.

Når det gjelder vurdere personene er det å trekke frem forskjellen mellom flate og runde karakterer. Jo færre egenskaper en karakter har, jo mindre interessant er han/hun vanligvis vurdert. Troverdighet er et annet kriterium. Om de oppfatter en person som troverdig er ofte knyttet til gjenkjennelse og identifikasjon. Jo mindre troverdig de oppfatter en karakter oppfattes, jo mindre identifiserer de seg med han/henne. Da er det bedre språk å bruke flat karakter enn å si «eg kjenner meg ikke igjen i han.»

Når det gjelder handlingsplanet er det kvaliteten på fremdriften som vurderes. Hvis tempoet er for lavt, skyldes det ofte mange beskrivelser uten fremdriftsfunksjon. Er tempoet for høyt blir historien ofte utviklet for overfladisk.

Når det gjelder bruk av miljø, sted, rom i tekstuniverset, er det ofte her man kan se om historien er forutsigelig eller om romanen blir original, siden originalitet ofte er knyttet opp forventningene man har hvordan personer agerer i konkrete miljø og spesifikke omgivelser. Hvis folk i et sykehusmiljø oppfører seg som forventet er det klisjé? Eller utnytter forfatteren leserforventning til å skape brudd med leserforventning?

Når det gjelder å vurdere språk og stil er det egenart eller ei som kan brukes som vurderingskriterium. Egenartet språk som kvalitetskriteriet er kanskje det mest interessante å diskutere med ungdommen. Å vurdere brudd med normalnorsk som en positiv kvalitet er noe voksne gjør, ungdom ser ikke det nødvendigvis som en egen kvalitet ved bøkene, snarere hender det at de opplever bruddet som en kvalitetsforringelse.

Disse enkle vurderingskriteriene er noe hele klassen kan bruke. Det åpner for at de må argumentere videre fra kjedelig, fordi karakteren er flat, hva gjør den flat, hva mangler, og hvorfor er framdriften dårlig/god, hvor i teksten bryter forfatteren med forventninger, eventuelt at hun aldri gjør det osv.

Det er alltid en viss fare for at elevene blander godt og dårlig med rett og feil når de bruker disse kriteriene på faktiske tekster, altså at de bruker de normativt og ser avvik overalt. Derfor å få frem det som kanskje kan lyde som en frase, men som definitivt er viktig å få frem til ungdomsleserne; nemlig at ethvert verk må leses og vurderes på sine egne premisser. De unngår å bli normative hvis de forsøke å forstå og å si noe om hva som er forfatterens prosjekt (hva han/hun vil med boka), og bedømme resultatet ut fra hvor vellykket det er.

Å på den ene siden ha noen enkle allmenne kriterier som kan tres over bøker, og på den andre side peke på at boken må dømmes på dens egne premisser har den fordelen at elever som bruker kriteriene normativt, ofte blir korrigert av medelever som er mer opptatt av nettopp hva forfatteren vil med boken.

Etter hvert virker det som elevene forstår at det er ingen fasit for hvordan skrive en god bok, ellers ville jo alle gjort det, og de evner også å argumentere for hva som gjør en bok bedre enn en annen.

Hva liker ungdommen?

Det er mye som er lærerikt med å jobbe som kritikerfadder, og en ting jeg har lært er at voksne og ungdom er likere i sine litterære preferanser enn jeg trodde på forhånd. Jeg synes ikke ungdom er spesielt enkle og forutsigelige i hvilke bøker de verdsetter og hva de avviser. Spesielt forestillingen om at ungdom må ha mye handling er en fordom. Det må atskillig mer til for at bøkene skal falle i smak.

En annen fordom som stemmer bedre med virkeligheten er at ungdom synes å bruke identifikasjon, at de kan gjenkjenne seg i karakterene, som et viktigere kvalitetskriterium enn voksne lesere. Noen går så langt at de avviser kategorisk bøker der de ikke kjenner seg igjen i karakterene. Muligens er akkurat dette kriteriet noe som speiler at elevene er vant med å forholde seg til filmer og tv-serier, og bøker som er spisset mot dem som målgruppe. De er uvant med å leve seg inn og identifisere seg med voksne menn og damers problemer og utfordringer.

Hovedsakelig opplever jeg ungdommen som skarpe lesere som tar i bruk en hel rekke kriterier når de feller dommer over bøkene. Elevene har i utgangspunktet en mer «intuitiv» måte å lese og vurdere tekst på enn voksne, men mange av diskusjonene i klasserommene er det samme som vi finner i den litterære offentligheten.

Det som ofte diskuteres er bøker som bygger opp fiksjonsuniverset på faktiske hendelser og virkelige personer, altså der moralske spørsmål møter estetiske vurderinger. Dette vil jeg komme tilbake til i del to av foredraget, hvor vi skal ta en titt på noen bøker via ungdommens vurderinger av dem. Jeg skal være litt mer konkret på hvilke bøker som har vakt diskusjon og hvilke som ikke har gjort det.

Før jeg avrunder skal jeg si litt om hva jeg som kritikerfadder opplever er noe av utfordringen lærerne møter når de skal være med på et såpass omfattende prosjekt.

Den mest åpenbare utfordringen er når bøkene ankommer skolene og elevene ved selvsyn får se hvor tjukk en vanlig norsk roman ofte er. Elevene reagerer på størrelsen på bøkene, og ikke med å klappe i hendene. Det virker som det er først når de har bøkene i hende at de forstår hva det konkret innebærer av arbeid å lese åtte romaner.

Jeg har likevel inntrykk av når det første sjokket gir seg, så er lærerne flinke til å motivere elevene ut fra hva som er realistisk å forvente at de kommer gjennom av bøker på tre måneder. Jeg har vært innom klasser hvor alle elevene har lest samtlige bøker, det gjelder stort sett i klasser med færre enn tjue elever.

I større klasser pleier elevene i gjennomsnitt klare fire-fem bøker, litt færre for de lesesvake, og så er det alltid en håndfull elever som leser seg gjennom alt.

En annen utfordring for lærerne er å få juryarbeidet til å passe inn i norskfagets mange kompetansemål. Mitt inntrykk er at jo mindre lærerne fokuserer på at terrenget skal passe kartet, altså at flest mulig delmål blir oppfylt, jo mer fornøyde er alle parter. Hvordan man snur og vender på det, så er dette elevens pris og elevenes aktivitet er det som gjør ungdommens kritikerpris mulig. Mitt inntrykk er at det gir status å være en av de utvalgte klassene som får være med på dette og det i seg selv er en så sterk motivasjonskraft at elevene tar arbeidet på største alvor.

I det nyopprettede nettstedsskriftet Periskop, som fokuserer på kritikk av barne- og ungdomskultur, skrev tidligere journalist i BT Jan H. Landro nylig en artikkel hvor han gjennomgikk evalueringen av Den kulturelle skolesekken. En ting han trakk frem var nettopp rolleforståelse, som kan ha overføringsverdi til Ungdommens kritikerpris:

«Ingen tidligere undersøkelse har i slik bredde fått frem hvordan de ulike aktørene innenfor DKS-systemet oppfatter ordningen og sin egen rolle i den. Et slående funn er at så å si alle andre aktører oppfatter lærerne som bremsere og negativister. Særlig interessant virker dette i

lys av at lærerne selv sier seg svært begeistret for Skolesekken. Men det blir tydelig at de føler seg litt tilsidesatt, uten noen klar rolle i sammenhengen. Dessuten er mange så opptatt av definerte læringsmål at de ikke helt klarer å glede seg over det som presenteres, hvis ikke det oppleves som noenlunde pensumrelevant.»

Det er viktig å understreke at dette ikke er min erfaring med lærerne involvert i UKP. Jeg har ikke møtt noen negativister, jeg møter fleksible og kreative lærere som bruker deltagelsen i UKP på imponerende mange forskjellige måter.

Det kan være tilfeldig, men kanskje ikke, et fellesnevner mellom klassene jeg har besøkt er at de er ledet av lærere med lang fartstid i skoleverket. Dette er rene spekulasjoner fra min side, men muligens er det slik at de «gamle traverne», som har vært gjennom noen reformer er tryggere på seg selv og sin egen gjennomføringsevne, også av større prosjekter, og at de i større grad enn den yngre garde tar sjansen på å delta i et såpass omfattende prosjekt.

Det er ingen tvil om at elevene blir bedre lesere av å delta i UKP. De får trent mye på muntlig og skriftlig argumentasjon. Dessuten er prisen helt avhengig av elevene kan tenke selvstendig og forholde seg kritisk til de leser.

DEL TO

Ungdom og samtidsliteratur.

Jeg nevnte innledningsvis at UKP og kritikerprisen er knyttet til hverandre og at ungdom stort sett har lest den boken som vi kritikere gir kritikerprisen. Foreløpig har ungdommen altså ikke valgt samme bok som oss. I denne delen av foredraget skal vi se nærmere på noen av bøkene som har vært nominert opp gjennom årene. Vi skal om det er noen fellestrekk mellom bøkene de voksne synes å foretrekke, og hvorvidt det er noe felles mellom det ungdom velger som vinner.

Jeg kan for øvrig nevne at Frankrike, hvor Goncourt de lycéens har eksistert siden 1988, er det bare i prisens spede begynnelse, nærmere bestemt i 88, 89 og 91, at fransk ungdom har valgt samme bok som de voksne. Tendensen i den franske prisen er at ungdomsjuryen ofte fungerer som et «barometer» på kommende stjerner, altså at de har teft for spirende talenter, som senere vinner Goncourt-prisen eller slår igjennom som forfattere.

Norge er som kjent et atskillig mindre land enn Frankrike, og derfor også mer oversiktlig. Det som likevel kjennetegner nominasjonene både til UKP og kritikerprisen er at mange av forfatterne allerede er kjente og veletablerte navn i den litterære offentligheten. Når det gjelder kritikerprisen hører det faktisk til unntaket at en debutant kåres til vinner. I løpet av prisens 62-årige historie er det faktisk bare en debutant som har mottatt prisen, nemlig Karl Ove Knausgård med sin debutroman «Ute av verden» fra 1998.

Her er en oversikt over vinnerne av kritikerprisen fra 2005 til 2012, altså de årene ungdommens kritikerpris har eksistert.

Vinnere av kritikerprisen 2005-2012

- ☞ 2005: Thure Erik Lund: *Uranophilia*
- ☞ 2006: Kjartan Fløgstad: *Grand Manila* og Trude Marstein *Gjøre godt*
- ☞ 2007: Carl Frode Tiller: *Innsirkling*
- ☞ 2008: Per Pettersson: *Jeg forbanner tidens elv*
- ☞ 2009: Tomas Espedal: *Imot kunsten*
- ☞ 2010: Beate Grimrud: *En dåre fri*
- ☞ 2011: Merete Lindstrøm: *Dager i stillhetens historie*
- ☞ 2012: Vigdis Hjorth: *Leve posthornet*

Få, om noen av forfatterne er ukjente navn for dere. Som jeg nevnte tidligere er det bare i Marstein i 2006, Espedal i 2009 og Grimrud i 2010, at elevene ikke har hatt vinneren av kritikerprisen på nominasjonslisten sin.

Dette er oversikten over vinnerne av ungdommens kritikerpris fra 2005 til 2012.

Vinnere av ungdommens kritikerpris 2005-2012

- ☞ 2005: Roy Jakobsen: *Hoggerne*
- ☞ 2006: Bjarte Breiteig: *Folk har begynt å banke på*
- ☞ 2007: Johan Harstad: *Hässelby*
- ☞ 2008: Nikolai Frobenius: *Jeg skal vise dere frykten*
- ☞ 2009: Jon Øystein Flink: *Sex, død, og ekteskap*
- ☞ 2010: Helga Flatland: *Bli hvis du kan, reis hvis du må*
- ☞ 2011: Stig Sæterbakken: *Gjennom natten*
- ☞ 2012: Eivind Hofstad Evjemo: *Det siste du skal se er et ansikt av kjærlighet*

Som dere ser, så er forfatterne som får ungdommens kritikerpris jevnt over mer ukjente enn vinnerne av Kritikerprisen. I tillegg har ungdommen også kåret en debutant til vinner, nemlig Helga Flatland med «Bli hvis du kan, reis hvis du må». Hun fikk også Tarjei Vesaas debutantpris for boken, og er for øvrig eneste kvinne som har mottatt ungdommens kritikerpris.

Tendensen i UKP er altså i en viss forstand lik den franske ungdomsprisen, ungdom velger mer variert, her er en god blanding av kjente og ukjente navn. Uten å trekke alt for vidtrekkende konklusjoner kan en hevde at ungdom muligens er mindre personfokuset enn voksne kritikere. De nærer ingen spesiell respekt for etablerte forfatterskap, ofte kjenner de ikke til dem en gang.

Et annet fellestrekk mellom franske og norske ungdomsprisvinnere er at de velger forholdsvis unge forfattere. Sammenligner vi prisvinnerne i ungdommens kritikerpris med vinnerne av kritikerprisen ser vi at de er gjennomgående langt yngre, med Roy Jakobsen som et hederlig unntak som bekrefter regelen.

Vi skal se litt nærmere på noen av årene, og se hvilke bøker som vakte diskusjon, hvilke som ikke gjorde det, og hva ungdommen faktisk mente boken som vant den voksne kritikerprisen. I den anledning er det verdt å minne om at ungdommen og de voksne deler ut pris samtidig, de vet altså ikke hvilken bok som blir valgt av den andre juryen.

2005

Vi skal se litt nærmere på det første året prisen eksisterte, da jeg satt i nominasjonskomiteen og valgte bøker til UKP. Her er de åtte bøkene som ungdommen leste.

Nominerte til UKP 2005:

- Olaus Nilssen: *Få meg på, for faen*
- Tore Renberg: *Kompani Orheim*
- Marita Fossum: *Forestill deg*
- Roy Jacobsen: *Hoggerne*
- Nils-Øivind Haagenen: *Nils Øyvind Haagenen skriver*
- Steinar Opstad: *Samle øksene inn for kvelden*
- Thomas Espedal: *Brev – et forsøk*
- Thure Erik Lund: *Uranophilia*

Det som kan virke noe overraskende er at to av bøkene, nemlig *Kompani Orheim* og *Få meg på for faen* er blitt filmatiserte, og begge filmene regnes som rettet mot ungdom som målgruppe.

Vi i nominasjonskomiteen var da også ganske sikker på at *Kompani Orheim* kom til å gå av med prisen, stor ble overraskelsen da «*Hoggerne*», en liten roman om den evneveike Timmo med handling lagt til en liten landsby under den finske vinterkrigen konkret ut de andre.

Verken Renberg eller Nilssen synes å ha den ungdomsappellen man i utgangspunktet skulle tro, med ungdom som hovedpersoner, og handling som speiler puberteten som brytningstid. Det avkrefter at identitet og gjenkjennelse er de viktigste kriteriene ungdom bruker når de kårer en vinner.

Når det gjelder Nilssen og «*Få meg på for faen*», er det likevel en sannhet med modifikasjoner. Jeg har snakket med lærere som var med på UKP dette året, og problemet med Nilssens roman var nettopp for mye gjenkjennelse. Nilssens bok om kåte Alma kom for tett på deres eget liv. Bøker som tematiserer seksualitet, kåtskap og jenter er for privat, i hvert

fall når elevene ikke er trent i mer abstrakt teoretisering rundt hybridbøker og formbrudd, noe som også er et aspekt ved Nilssens bok. Det samme er ironi og humor, høyt refleksjonsnivå og godt språk. Vi valgte boken på grunn av dens litterære kvaliteter, mens ungdommen avviste den på grunn av innholdet.

Hva synes de så om vinneren av kritikerprisen for voksne, Thure Erik Lund *Uranophilia*? De som har lest Lund vet at han skriver med en nærmest manisk form for energi, i et språk som preges av nyord. De litterære universene i Lunds bøker ofte er lettere ubegripelige, og bakenfor alt opererer verdensmaskinen som skaper oss, via språk. *Uranophilia* er definitivt en av de minst tilgjengelige bøkene til Lund. Noen av juryklassene vet jeg oppfattet boken som en gal manns verk. Andre hadde stor sans for måten Lund skrev på, det skal sies. Det åpenbare bruddet med «normalspråk og realismekonvensjoner» blir altså tolket forskjellig av ungdom og voksne.

Gal eller genial? De voksne landet på genial og romanen mottok kritikerprisen.

Uansett var det Jacobsens lille perle *Hoggerne* som vant. I den forbindelse kan en se at ungdom nettopp har teft for kvalitet, forut for «sin tid». *Hoggerne* var nemlig en av de åtte nominerte til den prestisjetunge internasjonale IMPAC Literary Award i 2009, altså fire år senere. Det er den største prisen som deles ut for et engelskspråklig verk.

2007

Dette året var ungdomsbokkritiker Guri Fjeldberg kritikerfadder. Hun har skrevet et lite essay om erfaringene som jeg trekker vekslers på.

I 2007 var følgende bøker nominert til UKP.

Nominerte til UKP 2007

- ☞ Stig Sæterbakken: *Usynlige hender*
- ☞ Cornelius Jakhelln: *Gudenes fall*
- ☞ Carl Frode Tiller: *Innsirkling*
- ☞ Edmund Austigård: *Taxi for B.A. Beckstrøm*
- ☞ Beate Grimrud: *Søvnens lekkasje*
- ☞ Jon Fosse: *Andvake*
- ☞ Heidi M. Kriznik: *Borte en vinter*
- ☞ Johan Harstad: *Hässelby*

Den tynneste boken av disse er *Andvake* på rundt femti sier. Og som Fjeldberg så treffende bemerker(sitat): aldri har vel Fosse opplevd at tenåringsjenter kappspringer etter en av bøkene hans.

Fjeldberg skriver litt om hvordan hun opplever å nærlese *Andvake* og *Usynlige hender* med klassene. Hun trekker blant annet frem at elevene irriterer seg over og reagerer på ingen av dem slutter lykkelig. Det er altså brudd på forventninger som ikke vurderes som et kvalitetstegn, i hvert fall ikke i utgangspunktet, men som i likhet med andre bøker som gjør det samme, altså bryter med forventning, åpner for diskusjon.

Fosse har som sent en særegen stil med mye gjentakelser, og spesielt *Andvake* har mye undertekst. Fjeldberg trekker frem nettopp elevenes ambivalente forhold til det å tolke tekst, med andre ord er flertydighet ikke nødvendigvis et kvalitetstegn hos ungdom.

Når det gjelder identifikasjon og gjenkjennelse var elevene enige om at en politimann i førtiårene var lettere å identifisere seg med enn den trettenåringen Maria som er en av

Andvakes to hovedpersoner. Det illustrer at ungdom i likhet med voksne lesere har sans for karakteroppbygning som går på mer enn at de er på samme alder som hovedpersonen.

Fjeldberg trekker frem et annet viktig poeng når ungdom skal vurdere bøker, nemlig at de moralske domsavsigelser ofte går hånd i hånd med estetiske vurderinger. Det illustreres for eksempel når den ene klassen drøfter boken som vinner UKP dette året, nemlig *Hässelby* av Johan Harstad. Boken handler om Albert Åberg som voksen og rommer en hel del samfunnskritikk. Sitat:

«Å gjøre deres barndoms helt Albert Åberg om til en deprimert tufs, går bare ikke an. Det hjelper ikke at jeg hevder han blir ofra for at forfatteren skal få kritisere etterkrigstidas velferdsstat. Å gjøre Albert Åberg til en fyr som velger sin puslete far foran kjærligheten, er for drøyt og absolutt ikke troverdig.»

Hässelby er kanskje den mest samfunnskritiske romanen på nominasjonslisten dette året. At den vinner UKP viser at ungdom liker samfunnsengasjert litteratur, og at de i tillegg har sans for intertekstualitet.

Hva de mente om Carl Frode Tillers *Innsirkling* som vant kritikerprisen for voksne sier Fjeldberg intet om. *Innsirkling* kan gjerne defineres som en metaroman som tar for seg hvordan identitet skapes og konstrueres. Det skjer ved at boken består av ulike fortellere som rekonstruerer for hovedpersonen, David, hvem han er. David er muligens performancekunstner som iscenesetter det hele. Og muligens er forklaringen på at *Hässelby* vant, og ikke *Innsirkling* så enkel at ungdom interesserer seg mer for samfunnskritiske romaner enn postmoderne metafiksjon?

2008

Dette året var jeg kritikerfadder, og følgende bøker var nominert:

Som dere ser, så er det mange kjente forfattere på listen dette året, det vil si middelaldrende menn med veletablerte forfatterskap. Det er ikke til å stikke under en stol at det synes å være et misforhold mellom kjent navn og estetiske kvaliteter, for både Kjærstad og Saabye-Christensen har skrevet atskillig bedre bøker enn dette er min påstand.

Noen lurer sikkert på hvorfor jeg knapt har nevnt lyrikk, all den tid flere samlinger har vært nominert. Til det kan jeg si at vi som første komité nominerte to lyrikksamlinger på tross av at dette er ment å være en romanpris. Hvorvidt andre komitéer har utvist den samme trassigheten er uvisst. Elevene har intet mot lyrikk i seg selv. Men diktene oppleves som vanskelig tilgjengelige. Det gjelder for eksempel den som var nominert dette året, Pål Helge Haugens flott fireboks-samling *Kvartett*, som hviler tungt på hele den vestlige kulturtradisjon, med et vell av allusjoner som faktisk forutsetter at leseren har de samme referansene innenbords. Elvene har naturlig nok ikke denne kunnskapen, og opplevde nok diktene som til dels ubegripelige, forståelig nok.

To av bøkene som ble nominert i 2008 er romaner som er bygget på faktiske hendelser. Det ene er Gaute Heivolls *Himmelarkivet* som handler om motstandsmannen Louis Hogganvik. Han blir tatt til fange av Gestapo under krigen og tar sannsynligvis livet sitt etter noen dager i fangeskap. Den andre boken, som også vant UKP er Nikolai Frobenius roman *Jeg skal vise dere frykten*. Her bruker Frobenius elementer fra livet til forfatteren Edgar Allan Poe i sin egen bok. Forskjellen mellom *Himmelarkivet* og *Jeg skal vise dere frykten* er at sistnevnte er tydeligere fiksjon enn førstnevnte.

Når det gjelder *Himmelarkivet*, så var elevene opptatt av de moralske sidene ved å basere boken så tett på livet til faktiske personer og hendelser. Og to år etter denne diskusjonen med elevene, nemlig i 2010, når Gaute Heivoll utgir *Før jeg brenner ned* møter forfatteren akkurat den samme kritikken som elevene rettet mot *Himmelarkivet*, denne gang skjer det i full offentlighet. Det er Jon Michelet som går ut mot *Før jeg brenner ned*. Interessant nok er Michelets argumenter et ekko av de samme ankepunktene elevene rettet mot *Himmelarkivet* to år tidligere. Dette hva Michelet skrev i Dagbladet om *Før jeg brenner ned*, sitat:

«Heivoll skiller ikke mellom dokumentasjon og fiksjon. Han dikter om virkelige mennesker i nær fortid og forestiller seg hva de tenker og føler. Vi bør ha respekt for menneskene dette gjelder. I dette tilfellet er jeg ikke sikker på at forfatter og forlag har hatt det. I en tid der grensene mellom fiksjon og virkelighet utviskes – med reality-TV og jeg vet ikke hva – er det ekstra viktig at vi markerer hvor grensene bør gå.»

Hva mente så ungdomsjuryen om vinneren av kritikerprisen for voksne, Per Pettersson, *Jeg forbanner tidens elv*? Boken interesserte ikke ungdommen i særlig grad. Det var en av de bøkene som ble minst diskutert. I den grad elevene mente noe, så ga de uttrykk for at de fant sønnens forhold til moren som barnslig, og få lot seg engasjere i Arvids forhold til maoismen.

Pettersson blir for stillestående for ungdommen var mitt inntrykk, kanskje fordi det er lite ytre handling, og boken har mange referanser de ikke har noe forhold til.

2009

Dette er andre gangen den voksne prisvinneren ikke er nominert til ungdommens kritikerpris, nemlig Tomas Espedal for *Imot kunsten*. Det spesielle med akkurat dette årets nominerte, er at homofili er tema i brorparten av bøkene.

Elevene lurte faktisk på om bøkene var valgt ut fra tematikk og ikke kvalitet, og om hensikten var å øke toleransen for homofili. De sa for øvrig at de ikke syntes homofili var noe å lage sak av lenger.

Dette er også året hvor Knausgårds bok *Min kamp 1* er nominert, og det var interessant å være på besøk i klasser hvor noen leser Knausgård nærmest «ubesudlet», i hvert fall i liten grad påvirket av debattene som raser i offentligheten parallellt med juryarbeidet. En håndfull elever fulgte nok med av nysgjerrighet, men det påfallende var at i diskusjonen rundt selve boken

var elevene lite opptatt av etiske spørsmål, mye fordi Knausgård, i motsetning til Heivoll, ikke bruker allvitende forteller, men skriver utelukkende fra et jeg-perspektiv.

Når det gjaldt *Min kamp 1* var de mest kritisk til selve formspråket. De lange essayistiske dragene og alt fokuset på detaljer falt ikke alltid i smak. Og i likhet med den polariserte debatten i offentligheten, var det gjennomgående at klassene seg i to leire når det gjaldt *Min kamp*. Enten var de svært betatt av Knausgård, særlig jentene kan det legges til, eller så fant de bøkene alt for løse og Knausgårds liv og levned provoserende uinteressant, i denne leiren var guttene i overtall.

Det var en annen av de nominerte bøkene som vakte mest diskusjon rundt etiske spørsmål, nemlig Ingrid Storholmens hybridroman *Tsjernobyldfortellinger*.

Boken er en hybrid mellom journalistikk og selvbiografi, fakta og diktning, og bygger på intervjuer Storholmen har gjort med ulike personer berørt av Tsjernobyld-katastrofen.

En del elever var sterkt kritisk til denne boken av moralske grunner. De mente at Storholmen misbrukte intervjuobjektene ved å bruke dem i sitt eget kunstprosjekt. Det vi pleier å kalle et «eksperimentelt formspråk» oppfattet enkelte elever som ren støy som overdøvet fortellingene fra menneskene hun hadde intervjuet. De oppfattet det som hun bevisst satt seg i forgrunnen og stjal oppmerksomheten til de som hadde noe å fortelle. Det virket som de syntes det var urettferdig overfor ofrene.

Elevene reagerer med andre på selve måten selvbiografi og faktastoff blir brukt. Ellers synes de å ha et naturlig forhold til den såkalte biografiske vendingen i litteraturen, og oppfatter det i langt mindre grad enn voksne som noe nytt og grensesprengende.

Jon Øistein Flink vant ukp dette året med *Sex, død og ekteskap*. Den tematiserer ikke homofil og har heller ingen innslag av faktastoff eller selvbiografi. Men, som mange av elevene trakk

frem, de andre bøkene hadde en nærmest klinisk mangel på humor. Flinks burleske fortelling om en suicidal manns formålsløse vandring uti verden har overdrivelsen som sitt primære virkemiddel, og elevene hadde sans for den amoralske karakteren som definitivt bryter med det alvorset som dominerer i de andre bøkene.

2012

Bare to år har det UKP-listen hatt like mange kvinner som menn: 2010 og 2012.

Begge årene vi har hoppet over, 2010 og 2011, var vinnerne av kritikerprisen kvinner, hhv Beate Grimrud med *En dåre fri* og Merethe Lindstrøm *Dager i stillhetens historie*. En kvinne vinner også UKP i 2010, nemlig Helga Flatlands flerstemte roman om tre gutter fra ei lita bygd som blir soldater til Afghanistan.

Blant fjorårets bøker er det bare Lars Amund Vaages bok *Syngja* som er selvbiografisk. Han skriver om seg selv og om sin autistiske datter. Denne boken falt i smak hos mange elever på grunn ærligheten, det at han skriver om vanskeligheter, og ikke gir en glansbildeversjon.

Vinneren av UKP 2012 er den unge og forholdsvis ukjente forfatteren Eivind Hofstad Evjemo. Hans flerstemte roman *Det siste du skal se er et ansikt av kjærlighet* pekte seg tidlig ut som en av ungdommens soleklare favoritter.

Det som var mest påfallende med fjorårets liste, som rommer så mange etablerte forfattere, var at flere av elevene trakk frem at Evjemos ikke lignet noen av de andre, den representerte noe nytt og originalt i forhold til de andre bøkene.

I romanen følger vi ulike personer gjennom noen i den ikke nærmere definerte stedet kalt kommunen. De driver med sine sysler i en kommune i en bok som også handler om de mange institusjonene vi omgir oss med - og som omgir oss - institusjoner som personene er ansatt i, som skolen, eller sykehjem som de besøker. Det som skiller boken fra de andre er at den verken legger vekt på faktastoff eller er selvbiografisk. Det er heller ingen roman der familie-relasjoner står mest sentralt, og det er heller ingen psykologisk roman sentrert rundt karakterenes indre utvikling.

Flere av elevene leste romanen som en skildring av det moderne liv som en fasade, ytre sett, som en gedigen iscenesettelse av lykke, og hvor menneskelig svakhet er skambelagt og må skjules.

Det er mange måter å lese *Det siste du skal se*, for eksempel som en tematisering av den allestedsnærværende velferdsstaten, i form av institusjonene som er overalt. Jeg tror det er noe som finner gjenklang i ungdommene som har vokst opp i et slikt samfunn, og at dette er noe som vil komme tydeligere inn i litteraturen fremover.

I fjor vant Vigdis Hjort den voksne kritikerprisen med romanen *Lenge leve posthornet*, en bok som ifølge en av elevene kun er interessant for de som er opptatt av posten. Dette var altså nok en voksenprisvinner elevene forholdt seg likegyldig til.

Det er ingen tvil om at ungdommen foretrekker andre bøker enn de voksne, slik gjennomgangen viser. Det betyr derimot ikke at de er ukritiske lesere. Snarere har de teft for bøker og trender som kanskje ikke er så i vinden der og da, men som peker mot kommende trender, noe jeg er ganske sikker på at *Det siste du skal se...* gjør, og at ungdommen også denne gang ligger noe hakk foran de voksne.

Takk for meg!